

Nietzsche'nin Hamlet'inden Müller'in Makinesi'ne Bulaşan Tiksinti

Burcu Halaçoğlu*

Hamlet Makinesi, 1977 yılının Doğu Almanyası'nda, Müller'in tarifine göre "Aydınlanma'nın cehennemlerinden", ideolojilerin kanlı bataklığından geçen; Afrika, Asya, Amerika kadar Avrupa'nın göbeğinde de soykırımların yapıldığına tanık olan bir neslin¹ ürünü olarak yazılmıştır. Tiyatroyu "kolektif hatıralar için bir araç" ve "bir bellek arşivi"² olarak gören Heiner Müller, *Hamlet Makinesi* metni aracılığıyla çağıyla ve Batı tarihiyle yüzleşmeye ve tartışmaya çalışır. Diğer metinlerinde olduğu gibi Müller'in bu metninde de mitoloji ve tarihsel gerçeklik arasındaki ilişki, bu yüzleşme ve tartışmanın kaynağını oluşturur. Müller'e göre "mit, yeni ve farklı makinelerin eklenilebileceği bir toplama, bir makinedir".³ İşte *Hamlet* yazıldığı andan itibaren kendisine eklenen yeni ve farklı pek çok anlamla birlikte makinenin kendisine dönüşür.

Müller için Shakespeare insanlık tarihi içerisinde bir aynadır, Hamlet ise yalnızca oyunun ana karakteri değil, bir figür olarak alınlanma ve alınlanma tarihinin bir mitidir. Süreyya Karacabey'e göre oyun, "anımlar ve imgeler patlaması montajı" olarak metinler arası bir kavşakta durur.⁴ Dolayısıyla *Hamlet Makinesi*'nde kaynak yalnızca Shakespeare'in metni değildir. Gerek Hamlet'le ilişkiye geçmiş diğer metinler, gerekse edebi ve felsefi pek çok metin Müller'in makinesinin parçalarını oluşturur. İşte bu parçaların arasında Nietzsche'nin *Tragedyanın Doğuşu* eseri yer alır. Nietzsche, eserinde Hamlet'le *Dionysosçu* insan arasında bir benzerlik kurar ve Hamlet'i bu açıdan yorumlar.⁵ Bu yorum oyun boyunca alttan alta kendini hissettirir ve Dionysosçu Hamlet, Müller'in metninin tümüne yayılan tiksinti ile Avrupa'nın yıkıntılarında gezinir.

* İstanbul Üniversitesi, Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

¹ Heiner Müller, "**Shakespeare a Difference**", Çev. Dennis Redmond, 23 Nisan 1988, (Çevrimiçi) <http://theater.augent.be/file/14>, 12.04.2015.

² Süreyya Karacabey, **Modern Sonrası Tiyatro ve Heiner Müller**, Ankara, Deki Basım Yayım, 2007, s. 188.

³ Bkz. Heiner Müller, 1988.

⁴ Süreyya Karacabey, **a.g.e.**, s.208-207.

⁵ Friedrich Wilhelm Nietzsche, **Tragedyanın Doğuşu**, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 48-49.

Nietzsche bu eserinde Yunan tragedyasının kaynağını apollonik ve dionizyak çatışması ile ilişkilendirir. Felsefesinin temellerini de oluşturan bu çatışmayı Nietzsche, Yunan tanrılarında Apollon ve Dionysos'un dünya görüşleri ve temsil ettikleri kavramlar üzerinden açıklar. Apollon ve Dionysos, Zeus'un birbiri ile uyumsuz karaktere sahip iki oğludur.⁶ Apollon, Azra Erhat'a göre aydın, durgun ve ölçülü gücü simgeler. Kendisi karanlığın karşısındaki ışıktır, karanlık kalan sırların çözülmesidir. Apollon aynı zamanda öngörmedir, anlama ve kavramdır. Öngörme yetisi ile varoluşu anlamlandırıp kavramamızı sağlar. Hatta bilen varlıklar olabilmemizi de... Çünkü kendisi varlığı akılla algılama ve akıl yetisine dayanan yöntemlerle biçimlendirme gücü ve yeteneğidir.⁷ Apollon özellikle plastik sanatlarla, temsile dayanan görsel sanatlarla ilişkilendirilir. Vanleene ise onu aydınlık "bilinç" in temsili olarak adlandırır.⁸

Bu bilincin karşısında şarap tanrısı Dionysos durur. Aydınlığın karşısındaki karanlıktır. Apollon'un gücü insanı yalnızca bir taklitçi yapar ve bundan ileri götürmez. Oysa insanın karanlıkla karşılaşması, doğaya bir başka coşkuyla karışması gerekir.⁹ Dionysos işte bu coşkunun, özgürlüğün ve hatta taşkınlığın alanıdır. Aklın tüm yetilerinden ve dolayısıyla düzenlemelerinden yoksun olan Dionysos bir doğa tanrısıdır ve her şeyden önce, insanın kültürlenmemiş, dolayısıyla törpülenmemiş ve vahşi olarak adlandırılan yüzünü gösterir.¹⁰ Erhat'a göre Dionysos'un asıl büyük kuvveti doğanın kendisi olmasından, insanla doğa arasındaki ilişki, insanı doğanın sırlarına erdiren büyümlü bir güç olmasından gelir. Bu sırta erebilmek insanın bilinçüstü ve bilinçaltına erişebilmesiyle mümkün olur ki; bu Dionysos sayesinde gerçekleşir.¹¹ Nietzsche'ye göre Dionysos ve onun yaşam felsefesine sahip Dionysosçu insan bu sırta zaten ermiştir. İşte tam da bu noktada Shakespeare'in Hamlet'i ile ilişki kurar ve Dionysosçu insanı betimlerken her ikisini de birbirine benzetir:

⁶ Ayhan Dereko, "Nietzsche'de Tragedya Sanatı", **Ankara Üniversitesi Dergiler**, (çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/922/11501.pdf>, 12.04.2015, s.2.

⁷ Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s.44.

⁸ Sengün M. Acar Vanleene, "Nietzsche'nin Sanat Anlayışı Bağlamında Apollon ve Dionysos", **Felsefe Dünyası**, No:53, 2011, s.237.

⁹ Azra Erhat, **a.g.e.**, s.44.

¹⁰ Sengün M. Acar Vanleene, **a.g.e.**, s.247.

¹¹ Azra Erhat, **a.g.e.**, s.95.

...ikisi de şeylerin özüne gerçek bir bakış atmış, onları tanımlardır ve eyleme geçmek onları tiksindirmektedir; çünkü eylemleri şeylerin bengi özünü değiştiremeyecektir, zıvanadan çıkmış dünyayı yeniden düzenleme işinin kendilerinden beklenmesini gülünç ya da utanç verici bulmaktadırlar. Bilgi eylemi öldürür; yanılısama yoluyla gizlenmiş olmak eyleme dâhildir- budur Hamlet'in öğretisi, çok fazla düşünseme yüzünden, adeta olanakların aşırı bolluğu yüzünden eyleme geçemeyen, düş gören Hans'ın kelepirci bilgeliği değil; düşünsemek değil, hayır! Hakiki bilgi korkunç hakikati kavrayış, eyleme dürten her türlü güdüden üstün gelir, hem Hamlet'te hem de Dionysosçu insanda. Şimdi artık hiçbir avuntu işe yaramaz, özlem, ölümden sonraki bir dünyanın, tanrıların bile ötesine geçer, varoluş, tanrılardaki ya da ölümsüz bir öte dünyadaki parlak yansımasıyla birlikte, olumsuzlanır. İnsan bir kez görmüş bulunduğu hakikatin bilinciyle, şimdi her yerde yalnızca varlığın korkunçluğunu ya da saçmalığını görür, şimdi Ophelia'nın yazgısındaki simgeselliği anlar, şimdi bilir, orman tanrısı Silenos'un bilgeliğini: tiksindir bundan.¹²

Hem Dionysosçu insan hem de Hamlet hakikati kavramıştır; çünkü her ikisi de “şeylerin özüne gerçek bir bakış atmış”, onları Apolloncu bilinçten farklı bir gözle görmüşlerdir. Bu bilgiye ulaşmak ise onları eylemden soğutur; çünkü eylemleri hiçbir şeyin bengi özünü değiştirmeyecektir.

Nietzsche'nin Hamlet'e dair bu yorumu, Süreyya Karacabey'e göre Heiner Müller'in Hamlet Makinesi metninde çağrışımsal bağlantılarla alıntılanmıştır ve metinde tartışılan “eylem ile bilinç arasındaki çelişki” ile ilişkilendirilebilir.¹³ Müller'in metnindeki Hamlet oyun boyunca gerek bilinçli gerekse bilinç dışı gerçekleştirdiği eylemleri, hem bilinçli hem de bilinç dışı bir biçimde sorgular. Bu sorgulama durumu da bir eylemdir ve ondan da kurtulmak ister. Belki de makine olmasının sebebi tam da budur:

*Düşüncelerim birer yara beynimde. Beynim bir yara izi.
Bir makine olmak istiyorum. Kavrayacak kollar yürüyecek*

¹² Friedrich Wilhelm Nietzsche, 2010, s. 48-49.

¹³ Süreyya Karacabey, a.g.e., s.209.

*bacaklar acı yok düşünce yok.*¹⁴

Hamlet, geçmişte gerçekleştirdiği eylemler, bunlara şu andan bakan bir bilinç/bilinç dışı ve gelecek arasında sıkışmış kalmıştır.

Hamlet geçmişte eyleme geçmiş; ama başarısız olmuş bir bilincin temsilidir.

*“SOMETHING HAS ROTTEN IN THIS AGE OF HOPE... Bir umudun taşlaşması... Umut gerçekleşmedi.”*¹⁵

Der umut ettiği şeyin, komünizmin başarısızlığını dile getirmek için. Bilinç ve eylem bir arada başarısız olmuştur. Nietzsche’nin de dediği gibi eyleme geçmek ancak yanılısama yoluyla gerçekleşir. Yanılısama yaşayamayan, hakiki bilgiye sahip Dionysosçu insan eyleme geçmez. Eyleme geçmek onu ancak tiksindirir. Müller ise; yirminci yüzyılın radikal politik eylemlerini mümkün kılan ve pek çok insanı bir şeylerin değişebileceği inancı ile eyleme geçiren, Nietzsche’nin bahsettiği bu yanılısama örtüsüyle boğuşur.¹⁶ Bu radikal eylemler büyük bir yanılısama sonucu gerçekleşmiştir ve yine acı yine felaket doğurmuştur. Babasını öldürerek yukarı çıkmasına yardım ettiği amcası da şu an kana bulanmıştır. O kadar ki; yarın sabah olmayacaktır. Amcasına yardımı da çürümeye neden olmuştur. Çürüyüşün adımlarını duymuştur, çürüyüş tüm dünyayı sarmıştır. Hamlet bu çürümenin sebeplerindedir: “OH MY PEOPLE WHAT I DONE UNTO THEE”¹⁷ Karacabey’e göre; Hamlet’in geçmişteki eylemleri aslında hiçbir şeyi değiştirememiştir, dönüştürememiştir.¹⁸ Hamlet, şu an, yani şimdiki zamanda bunun farkına varmıştır. Tıpkı Shakespeare’in Hamlet’i ve Dionysosçu insan gibi: Eylemleri şeylerin bengi özünü değiştiremeyecektir.

Oyun, Avrupa’nın harabelerinde, savaş sonrası bir yaşam atmosferinde

¹⁴ Heiner Müller, “Hamlet Makinesi”, **Hamlet Makinesi**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Ankara, Deki Basım Yayım, 2008, s.166.

¹⁵ **A.g.e.**, s.160,163.

¹⁶ Jessica Rizzo, “Ophelia Machine”, World Premiers, (Çevrimiçi) <http://www.culturalweekly.com/opheliemachine-takes-on-influential-20th-century-theatre-work/>, (12.04.2015), s.1.

¹⁷ Heiner Müller, **2008**, s.159.

¹⁸ Süreyya Karacabey, **a.g.e.**, s. 221.

başlar. Hamlet olduğunu iddia eden oyuncu tıpkı Nietzsche'nin Avrupa nihilizmini tanımladığı yerdedir: En yüksek değerlerin kendi kendini değersizleştirdiği, amacın kaybolduğu ve “niçin?” sorusunun cevapsız kaldığı yerde.¹⁹ Bu durumda geçmiş anlamını yitirir; şimdi ise sözcüklerin söyleyecek bir şeyleri yoktur, yapılacak hiçbir şey yoktur. Stephen Barker'a göre; Müller bu “yapılacak hiçbir şey”e bir prizmadan bakar.²⁰ Şimdiki Hamlet, bir zamanlar Hamlet olarak gerçekleştirdiği eylemlerini anlatır bir bilinç akışı şeklinde, ama bunlar beynini ağırlaştırmış ve bir kambura çevirmiştir. İşte bu yüzden hiç var olmamış olmayı diler babasına seslenirken: “İsterdim ki annemin bir deliği eksik olsun sen içindeyken: Kendime maruz kalmazdım o zaman. Karıları dikip kapamak gerek, annelerin olmadığı bir dünya.”²¹ Bu aslında Nietzsche'nin deyimiyle hakikatin korkunçluğunun bilgisidir: Hem Dionysosçu insanın hem de Hamlet'in sahip olduğu sırdır. İnsan için en iyi şeyin hiç doğmamış olmak, en iyi ikinci şeyin de en kısa zamanda ölmek olduğunu dile getiren Silenos'un bilgisidir.²²

Silenos'un bilgisi, varoluşun altında yatan gerçekliğin bilgisidir. Şu an yaşadığımız hiç değişmeyen çelişkiler, acılar ve taşkınlıkların aslında “bi-rey olmanın laneti” olduğunun bilgisi. Nietzsche bu bilgiyi Dionizyak hakikat olarak adlandırır. Aciz bireyler olarak, doğduğumuz andan itibaren kaçınılmaz ölümümüze kadar yaşanan şey yani yaşam, değişime ve acıya duyduğumuz bağımlılıktır.²³ Ölümün kaçınılmazlığı ile baş etmek, bu kaçınılmazlığın yarattığı boşluğu doldurmak için değişime ve acıya bağımlı oluruz. İşte Dionysosçu insan bu boşluğu doldurmaya çalışmaz, bağımlılıklarımızın hiçbir değerinin olmadığını bilir ve bu bilgi onu teslimiyete götürür.²⁴ Dünya ve yaşam hiçbir zaman gerçek bir doyum veremeyecektir. Değiştirilemeyecek hiçliğin karşısında teslim olur, hiçliği kabul eder ve değiştirmek için eylemeyi bırakır. Bilgi eylemi öldürmüştür.

¹⁹ Friedrich Wilhelm Nietzsche, **Will to Power**, Çev. Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968, s. 9.

²⁰ Stephen Barker, “Hamlet the Difference Machine”, **Comparative Drama**, C:46, No:3, Fall 2012, s. 411.

²¹ Heiner Müller, **2008**, s. 160.

²² Friedrich Wilhelm Nietzsche, **2010**, s.27.

²³ M. S. Silk ve J. P. S.Tern, **Nietzsche on Tragedy**, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, s. 65.

²⁴ Friedrich Wilhelm Nietzsche, **2010**, s.10.

Metinde birbirinden bağımsız anlar halinde geçmişteki eylemleri ve sonuçlarıyla yüzleşen Hamlet, şu an o hiçliğin tam ortasında durmaktadır ve o da değiştirmek için eylemeyi bırakmayı diler. Oyuncu olarak Hamlet'i artık oynamayacağını söyler; “yemek, içmek, nefes almak, bir kadını, bir erkeği, bir çocuğu ve bir hayvanı sevmek istemiyordur”²⁵. Artık bir şeylerin değişmesi için ölmek ve öldürmek istemiyordur. Hemen ardından yazarın fotoğrafını yırtar. Oynamak istemediği oyunun yazarını, kendini yaratanı, bir anlamda tanrıyı öldürür. Hiçliğin ortasında duran, varoluşun anlamsızlığı bilgisine sahip, doğanın bilmecesini çözmüş olan Dionysosçu insan Oedipus gibi en kutsal doğa düzenlerini yıkmaya kalkışır.²⁶ Müller'in Hamlet'inin yıkıcılığı da Oedipus ile benzerlik gösterir, aynı şekilde en kutsal doğa düzenlerine yöneliktir: Babasının katili olur, annesi ile sevişmek ister. Dahası Hamlet yıkımına yirminci yüzyılın kutsalları, tanrıları ile devam eder: Marx, Lenin ve Mao'nun kafalarını baltayla yarar. Daha öncesinde ise zaten kendi tanrısını, oyun metninin tanrısı olan yazarı yok etmiştir.

Hamlet böylece önceki kendisini, önceki Hamletleri de paramparça etmiş olur. Böylece bir anlamda yok olmuş, hatta hiç var olmamış olur. Doğrudan verilen bu anların dışında metnin genelinde de alttan alta kendini hissettiren bu yok oluş ve yıkım Emre Koyuncuoğlu'na göre tam tersi bir kavramla “inşa etme” ile ilişkilendirilebilir. Koyuncuoğlu, Müller'in “kimlik ancak yitirilerek bulunur” görüşünden bahseder.²⁷ Yeni bir kimlik bulmak için Hamlet de şimdiye kadarki bütün kimliklerinden sıyrılmalıdır. Hamlet figürüne dair bütün yorumlardan, alıntılardan kurtulmalıdır. Ancak bu şekilde yok oluşu gerçekleşecek ve yeni bir şey olabilecektir: Makine.

Hamlet, makine olmayı ister ve bunu düşüncelerinden kurtulmak için istediğini söyler. Yalnızca kavramaya yarayacak kollar ve yalnızca yürümeye yarayacak bacaklar ister. Ona acı veren düşüncelerinden, beynindeki yaradan, aklından kurtulmak ister, insan kimliğinin tanımlayanı olan aklından, bir şeyleri değiştirebileceğini sanan modern akıldan. Peter Philipp Riedl'in de ifade ettiği gibi *Hamlet Makinesi* metni bu dünya üzerindeki

²⁵ Heiner Müller, 2008, s.166.

²⁶ Friedrich Wilhelm Nietzsche, 2010, s.59.

²⁷ Emre Koyuncuoğlu, “Yazar ve Tiyatro Düşünürü Olarak Heiner Müller”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999, s. 52.

modern akıldan duyulan tiksintinin ifadesidir.²⁸ Hamlet tıpkı Dionysosçu insan ve Shakespeare'in Hamlet'i gibi akıldan tiksindir. Aklın tanrılarını, kendi yarattığı tanrılarını (Marx, Lenin ve Mao) parçalamasının bir sebebi de aslında akıldan kurtulmak istemesidir. Akıl merkezli bir insan ve yaşam görüşünün hem temsilcisi hem de eseri olan bu isimler aklın felaketlerini ön görememiştir. Komünizmin dünyayı değiştirme fikri, eski devrimlerin ütopyası çökmüştür, artık tarihin sonu gelmiş gibidir.²⁹

Tanrılar ve mitler yaratıp sonra onları yıkmak zorunda kalan modern akıl kendi yıkımını doğurmuştur. Müller'in yıkıntılar, harabeler, kanlar içindeki dünyası Nietzsche'nin "zıvanadan çıkmış dünya"sını anımsatır. Bu zıvanadan çıkmış dünyayı yeniden düzenleme işinin kendilerinden beklenmesi Dionysosçu insan ve Hamlet'e göre gülünç ya da utanç vericidir.³⁰ Hamlet şöyle der: "Zaman zıvanadan çıkmış; Ah, kör talih, onu düzene sokmak için ne yazık ki, ben doğmuşum."³¹ Modern akıl zamanın, yaşamın ve doğanın düzenlenebileceğini, değişebileceğini düşünür. Nietzsche bu akılı, atası olarak isimlendirdiği Sokrates üzerinden sorgular. Sokrates yaşamı yargılanması, ölçülmesi, sınırlandırılması, düzenlenmesi gereken bir şey olarak görür. Düşünce ise üstün değerlere (Tanrısal, Doğru, Güzel, İyi,...) ulaşmak için iş gören bir ölçüdür.³² Akıl yoluyla daha iyiye ulaşabileceğini, her şeyin değişebileceğini ve düzelebileceğini düşünür insan. Daha iyiye ulaşmak için kontrol etmek ve bunun için de her şeyi bilmek ister. Nietzsche'ye göre bu bilgi hazzı bir kuruntudur, bilgi yardımıyla var olmanın ebedi yarasını iyileştirmeye çabalamak da. Bu iyimserlik varoluşun korkunç bilgisinden bizi alıkoyar.³³ Ama modern insan; ancak bu iyimserlik sayesinde kendi neden olduğu ve olacağı yıkımı görmezden gelmeyi başarır. Akıl yoluyla verdiği zararı akıl yoluyla, bilinçle, kendi yarattığı bilinç ile örtmeye çalışır. Hamlet Makinesi'nin Hamlet'i modern yaşamın bu halinden tiksindir:

²⁸ Peter Philipp Riedl, "Time and Tragedy, Violence and Irregularity: Heiner Müller Reads Carl Schmitt", *Germanic Review*, C.84, No:4, 2009, s. 366.

²⁹ Peter Philipp Riedl, *a.g.e.*, s. 364-65.

³⁰ Friedrich Wilhelm Nietzsche, **2010**, s. 49.

³¹ William Shakespeare, **Hamlet**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1974, s.149-150.

³² Gilles Deleuze, **Nietzsche**, Çev. İlke Karadağ, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2010, s. 28.

³³ Friedrich Wilhelm Nietzsche, **2010**, s. 107-109.

Televizyon Gündelik Tiksinti Tiksindirici

Hazır gevezelik Reçeteli neşe

KEYİFLİLİK nasıl yazılır

Günlük cinayetimizi ver bize bugün

Çünkü Senindir hiçlik Tiksindirici

İnanılan yalanlar

Yalnızca ve yalnızca yalancılar tarafından Tiksindirici

İnanılan yalanlar Tiksinti

Güç sahiplerinin suratlarına kazılı

Mevki için oy için banka hesabı için mücadeleden

Tiksindirici Sivri esprilerle parıldayan bir savaş arabası

Geçerken ben sokaklardan alış veriş merkezlerinden yüzlerden

Tüketim savaşının yara kaplı yoksulluk.....³⁴

Şu anki bu yıkımın sorumlusu akıldır; ancak bir önceki yıkıma da yine akıl neden olmuştur. Oyunun başında Hamlet geçmişte neden olduğu yıkıntılar arasında gezinirken, Nietzsche'nin kıyıda bir aşağı bir yukarı korkakça koşturan kuramcı insanına benzer.³⁵ Ama aslında geçmişteki eylemlerinin hiçbir şeyi değiştiremediğini, dünyayı düzeltmeyeceğini, aklın kurtuluş olmadığını çoktan görmüştür. Müller'in metninde hiçbir kurtuluş yoktur, hiçbir aşkta ümit kalmamıştır, hiçbir teselli yoktur, kapkara bir melankoli vardır.³⁶ Çöküş, yıkım, tarih boyunca mezbaha olan dünya vardır. Bir şiddet döngüsü vardır.

Hamlet amcasına yardım eder, babasını yıkar, şimdi ise amcasını yık-

³⁴ Heiner Müller, 2008, s.165.

³⁵ Friedrich Wilhelm Nietzsche, 2010, s.111.

³⁶ Peter Philipp Riedl, a.g.e., s.358.

maktan söz eder. Tanrılar yaratılır, tanrılar öldürülür. Tarih bir döngüdür, tarih trajedinin kendisinin tekrürüdür. Oyun hayal kırıklığı ve yıkıntıların içinde başlar, farklı hayal kırıklıklarının ve yıkıntıların içinde biter. Hamlet'in kendisi ve başarısızlığı, devrimin hayal kırıklığı, cinsiyet rollerinden ve sosyal senaryolardan kaçamamak, bir yazılı metin olarak metnin başarısızlığı... Hamlet ve Ophelia metnin başında da özgür değildir metnin sonunda da.³⁷

Bu bir döngüdür, yıkan ve var eden şiddetin döngüsü. Tarih içinde tekrar eden, dünyayı düzenleme tutkusu hiç durmadan dönüp durur zaman makinesinde. Hamlet Makinesi zamanın içinde ve dışında durmadan hareket eden bu makinenin sonsuz dönüşünü anlatır.³⁸ Bu sonsuz döngü içinde insanoğlu için temelde bir değişim yoktur tıpkı Nietzsche'nin "bengi dönüşü"ndeki gibi. Nietzsche'ye göre "...geri gelmek tam da oluşun varlığı, çok'un biri, tesadüfün zorunluluğudur". Yalnız bu aynının geri dönüşü olarak anlaşılmalıdır, geri gelen aynı şey değildir. Yalnızca çeşitli olan ve çok olan geri gelebilir. Gelen şey aynı olan değildir; sadece, geri gelmek olmakta olanın aynısıdır.³⁹ Ona göre mitler bu yüzden değerlidir, bize bu döngüyü anlatır. İleride herhangi bir tarihte, mitler tarihsel taleplerle yeniden ele alınacaktır. Müller mitleri kaynak olarak kullanmasının sebeplerinden bahsederken onlarla Nietzsche'nin kurduğuna benzer bir ilişki kurar. Mitler "aynının geri dönüşüdür. Ancak bu kez çok farklı koşullarda... Böylelikle, aynının;

*başka bir şey olarak' yeniden dönüşü gerçekleşir. Benim mitlerle olan ilişkim de 'aynının geri dönüşündeki' devamın sıçrayışıyla ilgilidir."*⁴⁰

Değiştirmek için harcanan tüm çabalar başarısız olduğuna göre Hamlet Makinesi'nde yalnızca söylemin kendisi ile baş başa kalırız. Shakespeare'in Hamlet'i de son dört yüz yıldır böyle bir söyleme dönüşmüştür, mitleşmiştir. Müller'e göre "mit yeni ve farklı makinelerin eklenile-

³⁷ Kirk Williams, "The Ghost in the Machine: Heiner Muller's Devouring Melancholy", **Modern Drama**, C. 49, No:2, 2006, s. 197.

³⁸ Stephen Barker, **a.g.e.**, s. 402.

³⁹ Gilles Deleuze, **a.g.e.**, s. 47.

⁴⁰ Emre Koyuncuoğlu, **a.g.e.**, s.30.

ceği bir toplama, bir makinedir. Kültür içerisinde gitgide artan bir ivmeyle sonunda patlayıncaya kadar, enerjiyi taşır.⁴¹ Bu enerjiyi taşıyan Hamlet, yani Hamlet miti Müller’in kaynağı olmuştur; çünkü Nietzsche’nin yorumu gibi pek çok yorumu ve söylemi içinde barındırır, Hamlet Makinesi bir alıntılar bütünüdür.⁴² Bilinç ve eylem çelişkisinin, bilginin, aklın figürü Hamlet, kendi mitini oluşturan, dilden dile dolaşıp biçim değiştiren hikâyesinin bir toplamıdır. Mit de yıkılacaktır sonunda; ama yeni bir enerji ile sürekli yeniden doğar. Hamlet’in düşüncesinin hapishanesinden kaçamaması, *Hamlet Makinesi*’nde benzer bir klostrofobiye ve tekrarlayan bir şeye dönüşür.⁴³ Bu klostrofobik makine bize bengi dönüşü hatırlatır. Yaşanılan şeyin sayısız kere, yeniden ama farklı koşullarda ve sıçramalarla yaşanacağını hatırlatır. Yeni bir şey olmayacaktır: Makine kendine eklenen yeni ve farklı parçalarla aynı şekilde sonsuza dek çalışmaya devam edecektir.

Makinenin kendisi bir düşünce hapishanesidir: Shakespeare’in oyunundaki Hamlet de burada ağırlanmıştır. Şu anda, yaklaşık dört asır sonra yine ve hatta hala düşüncelerinin hapishanesinde yaşamaktadır. Bilinç ve akıl ile mücadelesi hala sürmektedir. Bu mücadele bir yandan da Nietzsche’nin sözünü ettiği trajik yaşamın mücadelesi, apollonik ve diyonizyak olanın mücadelesi gibidir. Böyle bir mücadele dünyasında “var olan her şey haklıdır ve haksızdır ve ikisinde de eşit ölçüde haklı kılınmıştır.”⁴⁴ Apollonik ve diyonizyak olan birbiriyle karşılaşır, çatışır ve birleşir. Bu iki yaşam itkisinin bir arada varlığı trajiği doğurur. Yunan tragedyasının karakterleri söz konusu bu diyalektikle, yani Apollon ve Dionysos’un trajik senteziyle yaşar. Bu sayede yaşamın gereği gibi haklı kılınıp, onaylandığı bir kültürün inşası gerçekleşir.⁴⁵

Trajik yaşama bu iki gücün birbirleriyle savaşmalarının ardından oluşturdukları sentezle ulaşılır. Yani Apolloncu bir şekil verme ve kontrol etme ile Dionysosçu tutkuları serbest bırakma güdüsü önce savaşılır. Tutku,

⁴¹ Bkz. Heiner Müller, 1988.

⁴² Süreyya Karacabey, a.g.e., s.207.

⁴³ Kirk Williams, a.g.e., s.187.

⁴⁴ Friedrich Wilhelm Nietzsche, 2010,s.63.

⁴⁵ Kasım Küçükalp, “Nietzsche Felsefesinde Apollon-Dionysos ya da Varlık-Oluş Karşıtlığı”, *Felsefe Dünyası*, No:53, 2011, s. 47.

sanat ve varoluşun tek prensibi olmak için savaşırlar. Bu savaşın sonunda ise bir birlik oluştururlar. Bu gizemli birlik kendilerine içrek yetersizliklerden kaynaklanır; zorunlu olarak birbirlerine bağımlı ve içten içe bağlantılıdır.⁴⁶ *Hamlet Makinesi*'ndeki Hamlet de işte böyle bir çatışma ve birleşmenin ürünüdür. Müller'in obur makinesi aklın kıyametleri ile gerçek anlamdaki yamyamlık ve diyonizyak bir aşırılık arasında, melankolik bir birleşim anı içinde takılı kalır.⁴⁷ Dolayısıyla, yine bilinç ve eylem çelişkinin döngüsüne kapılır. Jean-Pierre Vernant'ın trajik eylem tarifindeki gibi "eylemek ya da eylememek ve ecel"⁴⁸ kavşağında buluruz Hamlet'i. Ecel kaçınılmaz ve gerçek olan olarak orada durur. Geriye kalan yaşam ise yalnızca eylemek ya da eylememek arasında yapılacak seçimdir.

Eyleme geçen insan sonunda kültürü doğurur, doğa bunun karşısında eylemsiz kalmayı tercih etmiştir. Dolayısıyla eyleme dönük bu yaklaşım, doğa-kültür karşıtlığının temel gerçeğini gözler önüne serer. Eylemsizlik ve pasif tutum gerçek bilgiyi ve hakiki bilgeliği ortaya çıkarırken, eylem ise öznenin kendini öne çıkarmasıdır. Eylem bizatihi bireyselliğin kaynağıdır. Kendini sahte, basit, yüzeysel bilgiye kaptırmasıdır, varlığın özünden kopuştur, varlığın acısını unuttur, kendini kendi bireyselliği içinde yegâne hakikat zannetme gafletinin kaynağıdır.⁴⁹ İşte *Hamlet Makinesi*'nin Hamlet'ine geçmişte eylemde bulunarak dünyayı, yaşamı ve insanı değiştirmeye, düzenlemeye ve kontrol edebileceğine inandıran, ütopyalar kurdurtan, hayal ettiren imgesel Apolloncu bilinçtir. Şimdi ise bu bilinç artık çökmüştür. Esrik Dionysosçu insanın tiksintisi hâkimdir yaşama. Eyleme geçenmenin ve hakiki bilginin tiksintisi. Müller'in Hamlet'i de Shakespeare'in Hamlet'i gibi, eylemlerinin şeylerin bengi özünü değiştiremeyeceğini bilir. Zıvanadan çıkmış dünyayı yeniden düzenlemenin gülünç ya da utanç verici olduğunu bilir.⁵⁰

Hamlet, Müller'in metninde geçmiş ve şimdiki zaman arasında gidip

⁴⁶ Peter Berkowitz, **Nietzsche Bir Ahlak Karşıtlığının Etiği**, Çev. Ertürk Demirel, İstanbul, Ayrıntı, 2003, s.90.

⁴⁷ Kirk Williams, **a.g.e.**, s.187.

⁴⁸ Jean-Pierre Vernant, "Myth and Tragedy", **Myth and Tragedy**, Çev. J. Lloyd, Cambridge, MA, 1988, s. 34.

⁴⁹ Ayhan Dereko, **a.g.e.**, s.20.

⁵⁰ Friedrich Wilhelm Nietzsche, **2010**, s. 48-49.

gelirken bir yandan da bilinç akışı halinde Hamlet’i oluşturan tüm tarihsel alıntılarının bir araya geldiği bir zaman makinesine dönüşür. Shakespeare’in Hamlet’inden aldığı “eylem ve bilinç” arasındaki çelişki metnin ana sorununu oluşturur. Eylem ve bilinç arasındaki çelişki aynı zamanda, Müller’e yirminci yüzyılın siyasal ve toplumsal hareketlerini sorgulaması ve tartışması için tutarlı bir bakış açısı sağlar. Diğer pek çok tarihsel alıntının yanı sıra Nietzsche’nin Hamlet’e dair yorumları da hayalet gibi gezinir metinde, “insanın eylemini” bengi dönüş içinde sorgulayarak. Yüzyıllar geçmiş, yönetim biçimleri, coğrafyalar değişmiştir, Hamlet’ten sonra daha pek çok mit ortaya çıkmıştır yeryüzünde. Müller’in Hamlet’i bu döngü içinde önceki mitlerin aynısı olamaz, ama izini taşır. Çünkü onun yüzyıllar önceki eylemi şu an daha büyük bir tarihin parçasıdır. Nietzsche’nin “Hiçbir zaman daha büyük bir eylem olmadı, şu da var ki, bizden sonra doğacak olan, şu anki eylem yüzünden şimdiye kadarki tarihlerden daha yüksek bir tarihin parçası olacak!”⁵¹ dediği gibi. Başka bir deyişle; nasıl bir sonraki eylem bir önceki eylemi içeriyorsa Hamlet Makinesi de önceki Hamletlerin tarihinin bir parçasıdır. Tarihin ve alıntılarının oluşturduğu bir makineye dönüşen Hamlet figürünün kendisi ise Müller’in şeylerin özüne gerçekten bakabilmek, onları tanımak ve varlığın korkunçluğunu ya da saçmalığını görebilmek için başvurduğu bir mittir.

⁵¹ Friedrich Wilhelm Nietzsche, **Şen Bilim**, Çev. Levent Özar, Bursa, Asa Kitabevi, 2003, s. 130.

KAYNAKÇA

- Barker, Stephen, “Hamlet the Difference Machine”, **Comparative Drama**, C.46, No:3, 2012.
- Berkowitz, Peter, **Nietzsche Bir Ahlak Karşıtının Etiği**, Çev. Ertürk Demirel, İstanbul, Ayrıntı, 2003.
- Deleuze, Gilles, **Nietzsche**, Çev. İlke Karadağ, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2010.
- Dereko, Ayhan, “Nietzsche’de Tragedya Sanatı”, **Ankara Üniversitesi Dergiler**, (Çevrimiçi), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/922/11501.pdf>, 12.04.2015, s.1-21
- Erhat, Azra, **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.
- Karacabey, Süreyya, **Modern Sonrası Tiyatro ve Heiner Müller**, Ankara, De Ki Basım Yayın, 2007.
- Koyuncuoğlu, Emre, “Yazar ve Tiyatro Düşünürü Olarak Heiner Müller”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999
- Küçükalp, Kasım, “Nietzsche Felsefesinde Apollon-Dionysos ya da Varlık-Oluş Karşıtlığı”, **Felsefe Dünyası**, No:53, 2011, s.41-52.
- Müller, Heiner, “Shakespeare a Difference”, Çev. Dennis Redmond, 23 Nisan 1988, (Çevrimiçi), <http://theater.augent.be/file/14>, 12.04.2015
- Müller, Heiner, “Hamlet Makinesi”, **Hamlet Makinesi**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Ankara: Deki Basım Yayım, 2008.
- Nietzsche, Friedrich W., **Will to Power**, Çev. Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale, New York, Vintage Books, 1968.
- Nietzsche, Friedrich W., **Tragedyanın Doğuşu**, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Nietzsche, Friedrich W., **Şen Bilim**. Çev. Levent Özar, Bursa, Asa Kitabevi, 2003.
- Riedl, Peter P., “Time and Tragedy, Violence and Irregularity: Heiner Müller Reads Carl Schmitt”, **Germanic Review**, C. 84 No: 4, 2009, s.353-380.

- Rizzo, Jessica, “Ophelia Machine”. **World Premiers**, 13 Haziran 2013, (Çevrimiçi),<http://www.culturalweekly.com/opheliemachine-takes-on-influential-20th-century-theatre-work/>, 12.04.2015.
- Shakespeare, William, **Hamlet**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1974.
- Silk, M. S. ve J. P. Stern, **Nietzsche on Tragedy**, Cambridge, Cambridge University Press, 1984.
- Vanleene, Sengün M. A., “Nietzsche'nin Sanat Anlayışı Bağlamında Apollon ve Dionysos”, **Felsefe Dünyası**, No: 53, 2011, s.237-252.
- Vernant, Jean-Pierre, “Myth and Tragedy”, **Myth and Tragedy**, Çev. J. Lloyd. Cambridge, MA. 1988, s.32-34,36-37,43-48.
- Williams, Kirk, “The Ghost in the Machine: Heiner Muller's Devouring Melancholy”, **Modern Drama**, C. 49, No:2, 2006, s.188-205.

ÖZET

Heiner Müller, 1977 yılında kaleme aldığı “Hamlet Makinesi” adlı oyunda döneminin politik ve sosyolojik gelişmeleriyle Hamlet miti aracılığıyla yüzleşmeye çalışır. Müller için Hamlet yalnızca Shakespeare’in bir karakteri değil yüzyıllar içerisinde sayısız kere alıntılanmış, yorumlanmış ve alıntılanmış bir figürdür. Bu nedenle; Hamlet Makinesi’nin metni deyim yerindeyse alıntılardan ve yorumlardan oluşmuş bir makinedir. Bu yorumlardan bir tanesi de Nietzsche’nin Dionysosçu insan ile benzeştirdiği Hamlet yorumudur. Bu makalede, “Hamlet Makinesi” oyununda Nietzsche’nin Hamlet’inin izi sürülecek ve Müller’in Hamlet’inin bir figür olarak ve yorumlanmasıyla Dionysosçu insana hangi açılardan yaklaştığına odaklanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Heiner Müller, Hamlet Makinesi, Nietzsche, apollonik ve diyonizyak, trajik, mit

ABSTRACT

In his play titled Hamlet Machine written in 1997, Heiner Müller attempts to confront the political and sociological developments of his era through the myth of Hamlet. According to Müller, Hamlet is not only a character from Shakespeare’s play but also a figure perceived, interpreted and cited numerous times. Therefore, the Hamlet Machine as a text becomes a machine itself composed of citations and various interpretations. One of these interpretations is the analysis of Hamlet as a Dionysian man as proposed by Nietzsche. This article traces Nietzsche’s Hamlet in and focuses on the ways in which Müller’s Hamlet as a figure gets close to Nietzsche’s interpretation of the Dionysian man.

Keywords: Heiner Müller, Hamlet Machine, Nietzsche, apollonian and dionysian, the tragic, myth

